

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

МАРТИНЕНКО Валентина Віталіївна,

кандидат економічних наук, доцент

заступник директора Навчально-наукового інституту

обліку, аналізу та аудиту

Університет державної фіскальної служби України

e-mail: martynenkovv86@gmail.com

Анотація. У статті проведено економіко-математичне моделювання впливу макроекономічних факторів на основні бюджетоутворюючі податки, зокрема валової доданої вартості на податок на додану вартість (ПДВ), випуску товарів та послуг в основних цінах на акцизний податок, імпорту товарів і послуг на ввізні мито, доходів населення і податкової ставки на податок на доходи фізичних осіб, валового прибутку, змішаного доходу та податкової ставки на податок на прибуток підприємств. На основі одержаних моделей запропоновано основні шляхи модернізації фіскальної політики України у сфері оподаткування.

Ключові слова: фіскальна політика, модернізація, непрямий податок, прямий податок, оподаткування, фактор.

Постановка проблеми. В умовах макроекономічної нестабільності та загострення боргових проблем модернізація фіскальної політики набуває особливої ваги, оскільки, з одного боку, її результати відображають ефективність податкової системи, а з іншого – рівень перерозподілу доходів у національній економіці. При цьому

Аннотация. В статье проведено экономико-математическое моделирование влияния макроэкономических факторов на основные бюджетообразующие налоги: валовой добавленной стоимости на налог на добавленную стоимость (НДС), выпуска товаров и услуг в основных ценах на акцизный налог, импорта товаров и услуг на ввозную пошлину, доходов и налоговой ставки на налог на доходы физических лиц, валовой прибыли, смешанного дохода и налоговой ставки на налог на прибыль предприятий. На основе полученных моделей предложены основные пути модернизации фискальной политики Украины в сфере налогообложения.

Ключевые слова: фискальная политика, модернизация, косвенный налог, прямой налог, налогообложение, фактор.

оподаткування має виконувати і стимулюючу функцію, в основу якої закладається ефект від встановлення таких податкових ставок, за яких бізнес отримає більше переваг від легального статусу, ніж, перебуваючи в підпіллі. Сучасний стан розвитку національної економіки нашої держави ставить гостру потребу детального аналізу впливу

макроекономічних факторів на модернізацію фіскальної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базові теоретико-методологічні засади та прикладні аспекти реалізації фіскальної політики держави присвячено праці багатьох зарубіжних і вітчизняних учених. Так, Р. Кнеллер, М. Бліні та Н. Джеммелл (1999) дослідили вплив фіскальної політики на економічне зростання у країнах Організації економічного співробітництва та розвитку [1]. А. Фатас та І. Міхов (2003) провели аналіз впливу дискреційної фіскальної політики на мінливість виробництва та економічне зростання [2]. Е. Маунтфорд і Х. Уліг (2009) запропонували та апробували новий підхід для аналізу наслідків фіскальної політики з використанням векторних авторегресій [3]. А. Ауербах та Ю. Городніченко (2012) провели аналіз стану фіскальної політики в умовах рецесії [4]. А. Вдовиченко (2018) оцінив вплив фіскальної політики держави на динаміку валового внутрішнього продукту (ВВП) та інфляції [5]. О. Огірко та І. Крет (2018) вдосконалили аналіз особливостей складових фіскальної політики держави за її компонентами [6]. Проте, факторний аналіз впливу макроекономічних явищ на фіскальну політику України для розробки шляхів її модернізації залишається маловивченою проблемою, вирішення якої розпочато автором у працях [7-9].

Метою статті є розробка стратегічних напрямів модернізації фіскальної політики України на основі результатів формалізації впливу макроекономічних факторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним інструментом фіскальної політики є податки, за допомогою яких формується левава частка фінансових ресурсів держави. Саме податкові надходження є основним джерелом доходів держави, оскільки займають у структурі всіх джерел формування дохідної частини зведеного бюджету України понад 80%. Тому розробку шляхів модернізації фіскальної політики, яка полягає у реалізації заходів щодо приведення її у відповідність до сучасних вимог та викликів з урахуванням передового досвіду з метою стимулювання економічного зростання держави, розпочнемо зі сфери оподаткування.

Аналізуючи податкові надходження до бюджету, слід деталізувати їх дві складові – надходження від прямого і непрямого оподаткування. Так, у табл. 1 зведено динаміку надходжень і питому вагу у зведеному бюджеті України непрямих податків.

Дані табл. 1 свідчать про значне зростання обсягів надходжень до зведеного бюджету від непрямих податків упродовж останніх 14 років. Так, надходження до бюджету від ПДВ збільшилися у 21,2 рази, а середньорічний приріст надходження ПДВ до зведеного бюджету склав +26,5%.

Сумарні надходження від непрямих податків у 2004 році, як свідчать дані, наведені у табл. 1, склали 28,9% (найменше значення за досліджуваний період) загальних доходів зведеного бюджету, у тому числі від ПДВ – 16,8%, акцизного податку – 7,6%, ввізного мита – 4,6%.

У наступні роки роль непрямого оподаткування в доходах щороку зростала, сягнувши найбільшого значення 45,6% загальних доходів зведеного бюджету 2016 року, а станом на кінець 2017 року – 45,2%. Таким чином, упродовж 2004-2017 рр.

приріст частки непрямого оподаткування у загальних доходах зведеного бюджету склав +16,3%, у тому числі приріст питомої ваги ПДВ – +14,1%, акцизного податку – +4,4%, ввізного мита – -2,2%.

Таблиця 1

Динаміка надходжень до зведеного бюджету від непрямого оподаткування в Україні впродовж 2004-2017 рр.

Роки	ПДВ		Акцизний податок		Ввізне мито	
	млн грн	% у доходах бюджету	млн грн	% у доходах бюджету	млн грн	% у доходах бюджету
2004	14807	16,77	6704	7,59	4015	4,55
2005	33804	25,74	7945	6,05	6007	4,57
2006	50397	29,89	8608	5,10	6973	4,14
2007	59383	27,49	10568	4,89	9589	4,44
2008	92082	31,63	12783	4,39	11933	4,10
2009	84597	30,19	21624	7,72	6329	2,26
2010	86316	28,31	28316	9,29	8556	2,81
2011	130094	33,54	33919	8,75	10463	2,70
2012	138827	32,07	38429	8,88	12986	3,00
2013	128269	29,83	36668	8,53	13265	3,08
2014	139025	31,31	45100	10,16	12389	2,79
2015	178453	27,37	70795	10,86	39881	6,12
2016	235506	30,09	101751	13,00	20001	2,56
2017	313980	30,88	121449	11,94	23898	2,35
Зміни у 2017 р. (+/-) порівняно з 2004 р.	+299173	+14,11	+114745	+4,35	+19883	-2,20

Примітка. Сформовано та проведено розрахунки автором за даними, наведеними у [10]

Провівши аналіз динаміки та структури непрямого оподаткування, в табл. 2 зведемо динаміку і питому вагу у зведеному бюджеті України основних прямих податків.

Дані табл. 2 свідчать про суттєве зростання обсягів надходжень до зведеного бюджету від прямих податків упродовж останніх 14 років. Так, у 2017 році, порівняно з 2004 роком, надходження до зведеного бюджету від податку на доходи фізичних осіб збільшилися у 14,1 рази

або на 172,5 млрд грн. При цьому середньорічний приріст надходження податку на доходи фізичних осіб до зведеного бюджету склав +22,5%. Також варто відзначити, що впродовж 2004-2017 рр. відбулося збільшення у 4,5 рази обсягу надходжень до зведеного бюджету від податку на прибуток підприємств або на 57,2 млрд грн (середньорічний приріст +12,3%). Надходження до зведеного бюджету від плати за користування надрами збільшилися у 164,2 рази або

на 44,7 млрд грн (середньорічний приріст +48%). Варто відзначити і збільшення надходжень від місцевих податків і зборів у 2017 році,

порівняно з 2004 роком, у 96 разів або на 52,7 млрд грн, за середньорічного приросту +42,1%.

Таблиця 2

Динаміка надходжень до зведеного бюджету від прямого оподаткування в Україні впродовж 2004-2017 рр.

Роки	Податок на доходи фізичних осіб		Податок на прибуток підприємств		Місцеві податки і збори		Плата за користування надрами		Інші податки та збори	
	млн грн	% у доходах бюджету	млн грн	% у доходах бюджету	млн грн	% у доходах бюджету	млн грн	% у доходах бюджету	млн грн	% у доходах бюджету
2004	13213	14,96	16162	18,30	555	0,63	274	0,31	8549	9,68
2005	17325	13,19	23464	17,87	598	0,46	388	0,30	11217	8,54
2006	22791	13,52	26172	15,52	642	0,38	556	0,33	14966	8,88
2007	34782	16,10	34407	15,93	730	0,34	591	0,27	17899	8,28
2008	45896	15,76	47857	16,44	820	0,28	1190	0,41	23119	7,94
2009	44485	15,88	33048	11,79	809	0,29	1335	0,48	17562	6,27
2010	51029	16,74	40359	13,24	819	0,27	1481	0,49	20024	6,57
2011	60225	15,53	55097	14,21	2550	0,66	2684	0,69	28960	7,47
2012	68092	15,73	55793	12,89	5457	1,26	3272	0,76	25130	5,80
2013	72151	16,78	54994	12,79	7314	1,70	14225	3,31	14279	3,32
2014	75203	16,94	40201	9,05	8056	1,81	19620	4,42	15835	3,57
2015	99983	15,33	39053	5,99	27041	4,15	38008	5,83	14421	2,21
2016	138782	17,73	60223	7,69	42261	5,40	40781	5,21	11476	1,47
2017	185686	18,26	73397	7,22	53282	5,24	44979	4,42	11487	1,13
Зміни у 2017 р. (+/-), порівняно з 2004 р.	+172473	+3,30	+57235	-11,08	+52727	+4,61	+44705	+4,11	+2938	-8,55

Примітка. Сформовано та проведено розрахунки автором за даними, наведеними у [10]

Сумарні надходження від прямих податків у 2004 році, як свідчать дані, наведені у табл. 2, склали 43,9% (найбільше значення за досліджуваний період) загальних доходів зведеного бюджету, у тому числі від податку на доходи фізичних осіб – 15,0%, податку на прибуток підприємств – 18,3%, місцевих податків і зборів – 0,6%, плати за користування надрами – 0,3%, інших податків та зборів – 9,7%. У наступні роки роль прямого оподаткування в доходах щороку знижувалася, сягнувши найменшого значення 33,5% загальних доходів

зведеного бюджету 2015 року, а станом на кінець 2017 року – 36,3%.

У ході проведеного дослідження виникла потреба щодо визначення макроекономічних факторів, які спричинили виявлені зміни в динаміці та структурі податкових надходжень до зведеного бюджету України впродовж 2004-2017 рр. На заключному етапі аналізу доцільно спрогнозувати тенденції розвитку податкових джерел формування фінансових ресурсів держави з урахуванням визначених факторів. Результати відбору факторів, що

найбільше вплинули на динаміку і структуру бюджетних надходжень від найбільших бюджетоутворюючих податків: ПДВ, акцизного податку, ввізного мита, податку на доходи

фізичних осіб та податку на прибуток підприємств (70,7% надходжень зведеного бюджету у 2017 році), наведено у табл. 3.

Таблиця 3

Порівняльна динаміка макроекономічних факторів бюджетоутворюючих податків упродовж 2004-2017 рр.

Роки	Валова додана вартість в основних цінах, млрд грн	Випуск товарів та послуг в основних цінах, млрд грн	Імпорт товарів і послуг, млрд грн	Річні доходи населення, млрд грн	Ставка податку на доходи фізичних осіб, %	Валовий прибуток, змішаний дохід, млрд грн	Ставка податку на прибуток підприємств, %
2004	325,5	872,3	193,1	274,2	13	152,5	30
2005	404,5	1088,4	223,6	381,4	13	168,8	25
2006	495,0	1301,2	269,2	472,1	13	202,0	25
2007	665,2	1716,7	364,4	623,3	15	281,0	25
2008	866,9	2276,8	520,6	845,6	15	360,8	25
2009	830,2	2137,8	438,9	894,3	15	346,7	25
2010	992,2	2594,8	580,9	1101,2	15	410,6	25
2011	1166,9	3148,0	788,9	1266,8	18	478,8	23
2012	1262,2	3347,6	806,0	1457,9	18	536,5	21
2013	1336,4	3375,9	778,1	1548,7	18	569,6	19
2014	1382,7	3354,0	826,8	1516,8	19,5	647,8	18
2015	1689,4	4189,2	1097,9	1772,0	19,5	895,0	18
2016	2023,2	5058,3	1341,1	2051,3	19,5	1142,2	18
2017	2519,6	6255,4	1662,1	2652,1	19,5	1345,9	18
Зміни у 2017 р., (+/-), порівняно з 2004 р.	+2194,1	+5383,1	+1469	+2377,9	+6,5	+1193,4	-12

Примітка. Сформовано та проведено розрахунки автором за даними, наведеними у [11].

За результатами вибірки встановлено, що найбільший вплив на динаміку та структуру ПДВ упродовж 2004-2017 рр. мали зміни валової доданої вартості (податкова база) за фіксованої податкової ставки 20%, акцизного податку – випуск товарів і послуг в основних цінах, ввізного мита – імпорт товарів і послуг. Також для факторного аналізу бюджетоутворюючих прямих податків доцільно взято їх податкові бази та податкові ставки за 2004-2017 рр.

За вихідними офіційними статистичними даними факторних і результуючих ознак 3 непрямих і 2 прямих бюджетоутворюючих податків (див. табл. 1-3) було проведено економіко-математичне моделювання, в результаті якого одержано 5 рівнянь степеневих функцій: 3 однофакторних для непрямих податків і 2 двофакторних для прямих податків. Загальний вигляд рівняння степеневі функції наступний:

$$y = \beta_0 \cdot x_1^{\beta_1} \cdot x_2^{\beta_2} \cdot \dots \cdot x_n^{\beta_n}, \quad (1)$$

де y – результуюча ознака (у нашому випадку річний обсяг податкових надходжень до зведеного бюджету від одного з 5 загальнодержавних податків);

x_1, x_2, \dots, x_n – факторні ознаки, кількість яких від 1 до n (у нашому випадку макроекономічні фактори податкових джерел формування фінансових ресурсів держави);

$\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_n$ – параметри рівняння, або коефіцієнти регресії, або коефіцієнти еластичності, які показують, на скільки % зміниться

результуюча ознака при зростанні відповідної факторної ознаки на 1%;

β_0 – константа (значення результуючої ознаки при рівності параметрів рівняння 0).

Отже, використовуючи формулу (1), провівши необхідні перетворення статистичних значень у натуральні логарифми, реалізуючи економіко-математичне моделювання, одержані параметри і статистичні оцінки степеневих рівнянь впливу макроекономічних факторів на податкові джерела утворення фінансових ресурсів держави зведемо у табл. 4.

Таблиця 4

Параметри регресійних степеневих рівнянь впливу макроекономічних факторів на податкові джерела утворення фінансових ресурсів держави

Фактор	Результат				
	ПДВ	Акцизний податок	Ввізне мито	Податок на доходи фізичних осіб	Податок на прибуток підприємств
Константа	11,839	0,096	67,697	3,186	4,5
Валова додана вартість у основних цінах	1,304	x	x	x	x
Випуск товарів та послуг в основних цінах	x	1,598	x	x	
Імпорт товарів і послуг	x	x	0,801	x	
Річні доходи населення	x	x	x	1,109	x
Ставка податку на доходи фізичних осіб	x	x	x	0,003	x
Валовий прибуток, змішаний дохід	x	x	x	x	0,676
Ставка податку на прибуток підприємств	x	x	x	x	0,639
R^2	0,960	0,942	0,773	0,975	0,750
F-тест	287,3	196,3	12,0	217,6	16,5

Примітка. Розрахунки автора

Дані табл. 4 свідчать про достовірність отриманих регресійних рівнянь, оскільки статистичні оцінки значно перевищують свої нормативні значення. Також можемо бачити, що надходження до зведеного бюджету від ПДВ зростають на 1,3% при

збільшенні валової доданої вартості на 1%. При зростанні річного обсягу випуску товарів і послуг в основних цінах на 1% обсяги надходжень до зведеного бюджету від акцизного податку збільшуються на 1,6%. Збільшення імпорту товарів і послуг

на 1% спричиняє зростання надходжень до зведеного бюджету від ввізного мита на 0,8%. Збільшення річних доходів населення на 1% податкові надходження від податку на доходи фізичних осіб збільшуються на 1,1%. Зростання ставки податку на доходи фізичних осіб на 1% спричиняє збільшення податкових надходжень на 0,003%. Збільшення валового прибутку, змішаного доходу на 1% призводило до зростання податкових надходжень від податку на прибуток підприємств на 0,68%. У разі зростання ставки податку на прибуток підприємств на 1% обсяг податкових надходжень може збільшитися на 0,64%.

Висновки. Отже, за результатами економіко-математичного моделювання, наведеними у табл. 4, пропонуємо наступні стратегічні напрями модернізації фіскальної політики України. По-перше, всебічне стимулювання виробництва валової доданої вартості, насамперед у сфері матеріального виробництва, як основи

економічного зростання, що позитивно вплине на ріст випуску товарів і послуг, а також забезпечить збільшення надходжень від ПДВ та акцизного податку до зведеного бюджету держави. По-друге, забезпечення на державному рівні подальше зростання мінімальної зарплати та розгортання соціальних програм, а також стимулювання легалізації тіньових доходів фізичних осіб (наприклад, податкова амністія) з метою стимулювання доходів населення для збільшення надходжень від податку на доходи фізичних осіб до зведеного бюджету держави. По-третє, створення сприятливих умов для ведення бізнесу шляхом формування бізнес-середовища, вільного від корупції, легалізація тіньових доходів юридичних осіб (податкова амністія) з метою максимізації прибутку до оподаткування суб'єктів підприємництва для збільшення надходжень від податку на прибуток підприємств до зведеного бюджету держави.

Список використаної літератури

1. Kneller R., Bleaney M. F., Gemmell N. (1999). Fiscal policy and growth: evidence from OECD countries. *Journal of Public Economics*. Vol. 74. P. 171–190.
2. Fatás A., Mihov I. (2003). The case for restricting fiscal policy discretion. *The Quarterly Journal of Economics*. vol. 118. № 4. P. 1419–1447.
3. Mountford A., Uhlig H. (2003). What are the effects of fiscal policy shocks?. *Journal of Applied Econometrics*. vol. 24. P. 960–992.
4. Auerbach A. J., Gorodnichenko Yu. (2012). Measuring the output responses to fiscal policy. *American Economic Journal: Economic Policy*. № 4(2). P. 1–27.
5. Вдовиченко А. Як фіскальна політика впливає на ВВП та інфляцію в Україні?. *Visnyk of the National Bank of Ukraine*. 2018. № 244. С. 26–45.

6. Огірко О., Крет І. Фіскальна політика держави: сутність та аналіз особливостей складових з їх компонентами. *Path of Science*. 2018. Вип. 4. № 8. С. 2001–2008.
7. Martynenko V. V. On the problem of tax system optimization in Ukraine. *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 2(14). Ч. 2. С. 129–134.
8. Мартиненко В. В. Особливості оптимізації прямого оподаткування з урахуванням ефекту Дюпюї-Лаффера. *Економічні горизонти*. 2018. № 3(6). С. 78–85.
9. Мартиненко В. В. Сучасні тенденції розвитку та перспективи оподаткування в Україні. *Бізнес Інформ*. 2018. № 11. С. 414–420.
10. Доходи. Ціна держави. Офіційний сайт Центру соціальних досліджень «CASE Україна». URL : <http://cost.ua/budget/revenue/>.
11. Статистична інформація. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>